המסכת שלפנינו עוסקת בעיקרה בחיוב תשלומי נזיקין על אדם או ממונו שהזיקו את גוף חבירו או ממונו. במשנה שלפנינו מפורטים ארבעת סוגי המזיקים הכתובים בתורה, הנבדלים זה מזה בתכונותיהם ובהלכותיהם, והם הקרויים 'ארבעה אבות נזיקין'. מכל אחד מאבות אלו מסתעפים אופנים נוספים הקרויים 'תולדות נזיקין'

משנה

אַרְבָּעָה אָבוֹת נְזִיקִין נכתבו בתורה. א. **הַשּׁוֹר**. ב. **וְהַבּוֹר**. ג. **וְהַמַּבְעֶה** – לדעת רב זה הוא אדם המזיק, ולדעת שמואל זו היא השן. ד. **וְהַהֶבְעֵר** – האש.

מפרשת המשנה את הצורך שבכתיבת כל ארבעת אבות אלו בתורה, ומדוע אי אפשר ללמוד אחד מחבירו.

לֹא חֲרֵי הַשּׁוֹר כַּחֲרֵי הַמַּבְעֶה, שכן יש בשור חומרא יתירה שאינה קיימת במבעה, ואילו נכתב שור בלבד, לא היה בידינו ללמוד ממנו את חיובו של המבעה. על כן הוצרך להכתב גם מבעה.

וְלֹא חֲרֵי הַמַּבְעֶה כַּחֲרֵי הַשּׁוֹר, שכן יש במבעה חומרא יתירה שאינה קיימת בשור, ואילו נכתב מבעה לבדו, לא היה בידינו ללמוד ממנו את חיוב השור. על כן הוצרך להכתב גם שור.

וְלֹא זֶה וָזֶה [השור והמבעה] החמורים משום **שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן רוּחַ חַיִּים, כַּחֲרֵי הָאֵשׁ** שהיא קלה מהם משום **שֶׁאֵין בּוֹ רוּחַ חַיִּים**. לפיכך אי אפשר ללמוד חיוב אש משור ומבעה, ועל כן הוצרכה להכתב גם היא בתורה.

וְלֹא זֶה וָזֶה [שור מבעה ואש] החמורים משום **שֶׁדַּרְכָּן לֵילֵךְ וּלְהַזִּיק, כַּחֲרֵי הַבּוֹר** שהוא קל מהם לפי **שֶׁאֵין דַּרְכּוֹ לֵילֵךְ וּלְהַזִּיק** אלא הניזק בא אצלו. לפיכך אי אפשר ללמוד חיוב בור מכל שלשת האבות האחרים, והוצרך להכתב בפני עצמו.

מסיימת המשנה: על אף כל החילוקים האמורים בין אב לאב, מכל מקום יש לארבעתם תכונה משותפת המחייבת אותם בתשלומי הנזק. שכן **הַצַּד הַשָּׁוֶה שֶׁבָּהֶן, שֶׁדַּרְכָּן לְהַזִּיק, וְחִיּוּב שְׁמִירָתָן עָלֶיךָ**. **וּלְפִיכָךְ** כל דבר שיש בו תכונות אלו, **כְּשֶׁהִזִּיק חָב הַמַּזִּיק לְשַׁלֵּם** לניזק את **תַּשְׁלוּמֵי הַנֶּזֶק בְּמֵיטַב הָאָרֶץ**.

גמרא

מדייקת הגמרא: **מִדְּקָתָנֵי** במשנה **'אָבוֹת** נזיקין', **מִכְּלָל** [משמע] **דְּאִיכָּא** לאבות אלו **תּוֹלָדוֹת** שאינן מפורשות בתורה, אלא הן נלמדות מהאבות האמורים. ומסתפקת הגמרא: האם **תּוֹלְדוֹתֵיהֶן** של אבות אלו הן **כְּיוֹצֵא בָּהֶן**, ואף התולדה מחוייבת בתשלומי הנזק כמו האב, **אוֹ** שתולדותיהן **לָאו כְּיוֹצֵא בָּהֶן**, ואין דינן כדין האבות.

מבארת הגמרא את צדדי הספק: **לִגְבֵי** איסור מלאכה **בְּשַׁבָּת תְּנַן** (שבת עג.), **'אָבוֹת מְלָאכוֹת** שבת, מניינם הוא **אַרְבָּעִים חָסֵר אַחַת** [כלומר ל"ט מלאכות]'. ומכך ששנתה המשנה **'אָבוֹת' מִכְּלָל** [משמע] **דְּאִיכָּא** לאבות אלו **תּוֹלָדוֹת**. ושם ודאי **שתּוֹלְדוֹתֵיהֶן כַּיּוֹצֵא בָּהֶן**, ודינן כדין האבות. שהרי **לֹא שְׁנָא אָב** מלאכה שחייבים על שגגתו קרבן **חַטָּאת, וְלֹא שְׁנָא תּוֹלָדָה** שחייבים על שגגתה **חַטָּאת**. וכמו כן **לֹא שְׁנָא אָב** שחייבים על זדונו **סְקִילָה, וְלֹא שְׁנָא תּוֹלָדָה** שחייבים על זדונה **סְקִילָה**.

שואלת הגמרא: **וּמאחר** שדין התולדה כדין האב, **מַאי אִיכָּא** – מה ההבדל **בֵּין אָב לְתוֹלָדָה**, ומדוע הם שונים בהגדרותיהם.

משיבה הגמרא: יש **נַפְקָא מִינָּה** בין אב לתולדה, משום **דְּאִילּוּ עָבִיד** [עשה] **שָׁתֵּי אָבוֹת** בשוגג **כַּחֲדֵי חָדֵי** [ביחד, כלומר בהעלם אחד], **אִי נַמִּי** אם עשה **שָׁתֵּי תּוֹלָדוֹת** של שני אבות שונים **כַּחֲדֵי חָדֵי, מְחַיֵּיב** חטאת **אַכָּל חָדָא וְחָדָא** – על כל מלאכה בפני עצמה. **וְאוּלַם אִילּוּ עָבִיד** ביחד **אָב וְתוֹלָדָה דִּידֵיהּ** [תולדתו של אב זה], **לֹא מְחַיֵּיב אֶלָּא** חֲדָא – חטאת אחת על האב בלבד, ואינו מתחייב אף על התולדה בפני עצמה. נמצא שלענין חילוק חטאות נבדל האב מהתולדה.

ממשיבה הגמרא לשאול, **וּלְרַבִּי אֶלִיעֶזֶר דְּמְחַיֵּיב** גם **אַתּוֹלָדָה בְּמָקוֹם אָב**, וגם אם עשה אב ותולדתו בהעלם אחד חייב שתים, נמצא שאין שום הבדל בין אב לתולדה. אם כן לשיטתו **אַמַּאי קָרֵי לֵיהּ** לאב **'אָב'**, **וְאַמַּאי קָרֵי לָהּ** לתולדה **'תּוֹלָדָה'**, הלא היינו הך הם.

משיבה הגמרא, אף שאינם חלוקים בדיניהם, מכל מקום הם נבדלים בשמותיהם, שכן **הַךְ דַּהֲוָה בְּמַשְׁכָּנָן חֲשִׁיבָא** – כל מלאכה חשובה שהיתה במשכן **קָרֵי לֵיהּ 'אָב'** מלאכה', ואילו **הַךְ דְּלָא הֲוֵי בְּמַשְׁכָּנָן חֲשִׁיבָא** – כל מלאכה שלא היתה חשובה במשכן **קָרֵי לָהּ 'תּוֹלָדָה'**.

מביאה הגמרא מקום נוסף שמצאנו בו אבות ותולדות:

נְבִי טוּמְאוֹת תְּנַן (כלים פ"א מ"א), שלשה **אָבוֹת הַטּוּמְאוֹת** הם, א. **הַשֶּׁרֶץ** אחד משמונת השרצים המוזכרים בפרשת שמיני (ויקרא יא כט – ל) שמתו, מטמאת נבלתם את כל הנוגע בהם. ב. **וְהַשִּׁכְבַת זֶרַע** היוצאת מגופו של אדם מטמאת את כל הנוגע בה.

אגרות קודש

ב"ה, י"ז אייר, תשי"ח
ברוקלין

שלום וברכה!

מאשר הנני קבלת מכתבו מיום ג' והקודם, בו מודיע אשר קבל הניירות שלו והכל עבר ב"ה בכי טוב.

ובודאי למותר להאריך ברמיזת הענין, כשרואים שהשי"ת מסיר טרדות ודאגות צריך להבין הרמז, אשר ביכולתו ובמילא גם מזכותו וחיובו להתעמק בלימוד תורתנו תורת חיים בהעמקה הדרושה ובלשון התניא התקשרות והתחברות שמקשר דעתו בקשר אמיץ וחזק מאוד ויתקע מחשבתו בחוזק וכו' ואינו מסיח דעתו כו' שזהו ג"כ הצנור והכלי להוספה בברכת השי"ת מכאן ולהבא הן בגשמיות והן ברוחניות

המשך בעמוד הבא

ג. **וְטָמֵא מֵת** – אדם שנגע במת. שהמת עצמו הוא אבי אבות הטומאה, והנוגע בו נעשה אב הטומאה.

וכל הנוגע באחד מכל אבות טומאה אלו קרוי 'תולדה', והרי הוא נעשה 'ראשון לטומאה'. ואולם **תּוֹלְדוֹתֵיהֶן לַאו כַּיּוֹצֵא בָּהֶן**, ואין דינן כדין האבות עצמם. **דְּאִילּוּ הָאָב מְטַמֵּא** אפילו **אָדָם וְכֵלִים** הנוגעים בו. **וְאִילּוּ** דבר שאינו אלא מ**תּוֹלְדוֹת** הטומאה, דוקא **אוֹכְלִין וּמַשְׁקִין** הוא **מְטַמֵּא**, אבל **אָדָם וְכֵלִים לֹא מְטַמֵּא**.

לפי זה מסתפקת הגמרא, מאחר שלענין שבת דין תולדותיהן של ל"ט מלאכות הוא כדין אבותיהן, ולעומת זאת דין תולדות הטומאה אינו כדין אבותיהן, **הָכָא** בנזיקין **מַאי**, האם אף התולדה מחוייבת בתשלומי הנזק כמו האב, או לא.

אָמַר רַב פָּפָּא בהכרעת הספק האמור, **יֵשׁ מֵהֶן** [מתולדות נזיקין] שהן **כַּיּוֹצֵא בָּהֶן** ודינן כדין האבות, **וְיֵשׁ מֵהֶן לַאו כַּיּוֹצֵא בָּהֶן** ודינן שונה מדין אבותיהם

מבררת הגמרא את דברי רב פפא, ודנה בפרוטרוט בתולדותיו של כל אב ואב, האם דינם כדין האב או לא. ולצורך זה הפסיקה עם הברייתא שלפנינו, המבארת מהם האבות האמורים בשור: **תָּנוּ רַבָּנָן: שָׁלֹשׁ אָבוֹת** נזיקין **נֶאֱמְרוּ בְּשׁוֹר** המזיק, נגיחת **הַקֶּרֶן**, ואכילת **הַשֵּׁן**, ו**דריסת הָרֶגֶל**.

שואלת הגמרא: **קֶרֶן מְנָלָן** – מנין מקורו בתורה.

משיבה הגמרא: **דְּתָנוּ רַבָּנָן**, נאמר בתורה (שמות כא כח) **'כִּי יִגַּח** שור את איש או את אשה', **וְאֵין נְגִיחָה אֶלָּא בְּקֶרֶן**. **שֶׁנֶּאֱמַר** (מלכים א כב יא) **'וַיַּעַשׂ לוֹ צִדְקִיָּהוּ בֶּן כְּנַעֲנָה קַרְנֵי בַרְזֶל, וַיֹּאמֶר, כֹּה אָמַר ה' בְּאֵלֶּה תְּנַגַּח אֶת אֲרָם וגו'** עַד כְּלוֹתָם'. הרי שהנגיחה היא בקרן. **וְעוד אוֹמֵר** הכתוב (דברים לג יז), **'בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח'.**

שואלת הגמרא: **מַאי 'וְאוֹמֵר'**, ולשם מה צריך את הכתוב השני להוכיח שנגיחה היא בקרן, הלא כבר למדנו זאת מהכתוב הראשון.

מעלה הגמרא תירוץ אפשרי, ומיד דוחה אותו: **וְכִי תֵּימָא** שמאחר שהכתוב הראשון הוא מדברי נביאים, **דִּבְרֵי תּוֹרָה מִדִּבְרֵי קַבָּלָה** [נביאים וכתובים] **לֹא יָלְפִינַן** – אין ללמוד מדברי נביאים על דין האמור בתורה, ועל כן **תָּא שְׁמַע** [בוא ולמד] שנגיחה היא בקרן ממה שנאמר בתורה **'בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ'**, אין לתרץ כן. שהרי **וְכִי הַאי מֵילְתָא הוּא** – האם ההוכחה מדברי הכתוב במלכים נחשבת כלימוד על דין מהתורה. הלא **גִּילּוּי מִילְתָא בְּעָלְמָא הוּא דִּנְגִיחָה בְּקֶרֶן הוּא**, ואינו מלמד אלא על פירושה המילולי של 'נגיחה', ושפיר יש ללומדו אף מדברי קבלה.

משיבה הגמרא, **אֶלָּא** מה שאין הברייתא מסתפקת בכתוב הראשון, הוא משום **דַּמְהוּ דְּתֵימָא** – עדיין יש לומר שדוקא נגיחה בקרן תלושה [כקרני הברזל שעשה צדקיה] קרויה 'נגיחה'. ואם כן **כִּי פָּלִיג רַחֲמָנָא** - מה שחילקה התורה **בֵּין** נגיחת **הֵם** המחייבת חצי נזק לבין נגיחת **מוּעָד** המחייבת נזק שלם, **הֲנֵי מִילֵּי** במקום שאחזה הבהמה **בְּשִׁינֵּיהּ** קרן **תְּלוּשָׁה** ונגחה בה. **אֲבָל** אם נגחה **בְּקֶרֶן** שלה **הַמְחוּבֶּרֶת** לגופה, **אֵימָא כְּווֹתָהּ מוּעֶדֶת הִיא**, ומיד בנגיחתה הראשונה חייבת נזק שלם.

לפיכך הוסיפה הברייתא, **תָּא שְׁמַע, 'בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וגו'** וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח', שאף נגיחה בקרן מחוברת קרויה 'נגיחה', וגם בה חילקה התורה בין דין תם לדין מועד.

מפרשת הגמרא מה הן תולדותיה של הקרן: **תּוֹלְדָה דְּקֶרֶן מַאי הִיא**, **נְגִיפָה** – היזק הבהמה על ידי דחיפתה בגופה את הדבר הניזוק, **נְשִׁיכָה**, **רְבִיצָה** – שראתה כלים בדרך והלכה ורבצה עליהם בגופה כדי לשוברם, **וּבְעִיטָה** ברגליה בכלים ושבירתם.

מקשה הגמרא, **מַאי שְׁנָא נְגִיחָה דְּקָרֵי לָהּ אָב**, הלא הוא משום **דִּכְתִיב** מפורש בתורה **'כִּי יִגַּח** שור את איש או את אשה', וכל מזיק שנכתב בתורה נחשב לאב נזיקין.

והרי **נְגִיפָה נַמִּי כְּתִיב** בפירוש בתורה, **'כִּי יִגֹּף** שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ' (שמות כא לה), **וְאִם כֵּן** גם ראויה להקרא 'אב'.

מתרצת הגמרא, **הַאי 'נְגִיפָה'** האמורה בפרשת שור שהזיק שור, **נְגִיחָה** בקרן **הִיא**, ולא דחיפה בגוף. אלא שאם היא נוגחת באדם הרי היא קרויה 'נגיחה', ואם היא נוגחת בשור הרי היא קרויה גם 'נגיפה'.

דְּתַנְיָא, פֶּתַח הכתוב בשור תם **בִּלְשׁוֹן נְגִיפָה** - 'כי יגוף שור איש', **וְסַיֵּים** בשור מועד **בִּלְשׁוֹן נְגִיחָה** – 'או נודע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא' (שם לו), ולא כתב 'כי שור נגף הוא'. ומה טעם שינה הכתוב בלשונו, **לוֹמַר לְךָ, זוֹ הִיא נְגִיפָה זוֹ הִיא נְגִיחָה**, ודין אחד להן.

שואלת הגמרא, **מַאי שְׁנָא גַּבֵּי** שור שנגח **אָדָם דִּכְתִיב** בו **'כִּי יִגַּח, וּמַאי שְׁנָא גַּבֵּי** שור שנגח **בְּהֵמָה דִּכְתִיב** בו **'כִּי יִגֹּף'.**

משיבה הגמרא, **אָדָם דְּאִית לֵיהּ מָזֶלָא** – שיש לו דעת לשמור על גופו, **כְּתִיב** בו **'כִּי יִגַּח'**. שכן משמעות נגיחה היא שהשור בא עליו בכח ובכוונה תחילה על מנת להרע לו, ואילו נגיפה היא בדרך אקראי, שהשור מצאו עומד ודחפו בקרניו. לפיכך אדם היודע להשמר אין דרכו להנזק על ידי השור אלא באופן של נגיחה, ולא בנגיפה. אבל **בְּהֵמָה דְּלֵית לָהּ מָזֶלָא**, ואינה יודעת להשמר, **כְּתִיב** בה **'כִּי יִגֹּף'**, שכן דרכה להנזק אף בדרך אקראי של נגיפת הקרן.

מוסיפה הגמרא, **וּמִלְּתָא אַגַּב אוֹרְחֵיהּ קָא מַשְׁמַע לָן** – ממה ששינה הכתוב בלשונו בין נגיחה האמורה באדם לבין נגיפה האמורה בבהמה, למדנו דְּשור שנעשה **מוּעָד** לְגבי הריגת **אָדָם** על ידי שנגח אדם שלשה פעמים, אפילו שמעולם לא נגח בהמה **הָוֵי מוּעָד** גם לְגבי **בְּהֵמָה**, ואם נגח אותה הרי הוא מתחייב נזק שלם. שכן שינוי הלשון האמור מלמדנו שהבהמה מתה יותר בקלות מאשר אדם, ועל כן אם הועד השור להרוג אדם כל שכן שהוא מועד להרוג בהמה. **וְאולם** שור שנעשה **מוּעָד** לְגבי **בְּהֵמָה** על ידי שנגח בהמה שלשה פעמים, **לֹא הָוֵי מוּעָד** לְגבי **אָדָם**, ואם המיתו אינו משלם כופר כדין שור המועד, שכן להריגת אדם נדרשת נגיחה חזקה יותר מאשר להריגת בהמה כאמור.

חוזרת הגמרא לדין המבואר לעיל, שנשיכה רביצה ובעיטה הן תולדות קרן, ומקשה: הלא **נְשִׁיכָה תּוֹלְדָה דְּשֵׁן הִיא**, שכן הבהמה נושכת בשיניה.

מתרצת הגמרא: **לֹא** תולדת שן היא, משום **שֵׁשׁ יֵשׁ הֲנָאָה לְהַזִּיקָה** באכילתה את הפירות, אבל **הָא** נשיכה **אֵין הֲנָאָה לְהַזִּיקָה.**

עוד שואלת הגמרא: **רְבִיצָה וּבְעִיטָה תּוֹלְדָה דְּרֶגֶל הִיא**, שכן היא רובצת על ידי כפיפת רגליה, וכן בועטת היא ברגליה, ומדוע תאמר שהן תולדת קרן.

מתרצת הגמרא: **לֹא** תולדות רגל הן, משום **שֶׁרֶגֶל הֲזִיקָהּ מָצוּי**, שכן היא מהלכת בכל שעה, וכל מה שנמצא תחת רגליה נדרס ממילא על ידה. אבל **הָנֵי** רביצה ובעיטה **אֵין הַזִּיקָן מָצוּי**, ועל כן תולדות קרן הן.

חוזרת הגמרא לדון בדברי רב פפא שהובאו לעיל: **אֶלָּא** 'יש מהן **שֶׁתּוֹלְדוֹתֵיהֶן לַאו כַּיּוֹצֵא בָּהֶן**' **דְּאָמַר רַב פָּפָּא, אֲהָנֵי** – על אלו תולדות אמר כן. **אִילֵּימָא אֲהָנֵי** – על תולדות אלו של קרן, הלא אין שום סיבה לחלק בינן לבין קרן עצמה. שכן **מַאי שְׁנָא** אב נזיקין של **קֶרֶן דְּכַוְונַתּוֹ לְהַזִּיק, וְהוּא מָמוֹנָךְ, וְכֵן חיוב שְׁמִירָתוֹ עָלֶיךָ**, הרי **הָנֵי** תולדות **נַמִּי** יש בהן את כל התכונות הללו, שכן **כַּוְונַתָן לְהַזִּיק, וּמָמוֹנָךְ, וּשְׁמִירָתָן עָלֶיךָ**.

מסיקה הגמרא: **אֶלָּא תּוֹלְדָה דְּקֶרֶן בְּקֶרֶן**, ומנסה לפרש, **כִּי קָאָמַר רַב פָּפָּא** 'יש מהן לאו כיוצא בהן', **אַתּוֹלדות שֵׁן וְרֶגֶל** אמר כן.

מבררת הגמרא מהם אבות שן ורגל ומהן תולדותיהן, והאם יתכן להעמיד בהם את דברי רב פפא, ושואלת: אבות נזיקין של **שֵׁן וְרֶגֶל הֵיכָא כְּתִיבִי** בתורה.

משיבה הגמרא: **דְּתַנְיָא**, נאמר בתורה (שם כב ד) 'כִּי יַבְעֵר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם, וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירָה וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר, מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם'. **'וְשִׁלַּח'** - **זֶה הָרֶגֶל. וְכֵן הוּא אוֹמֵר** (ישעיה לב כ), **'מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר'. 'וּבִעֵר'** - **זוֹ הַשֵּׁן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר** (מלכים א יד י) **'כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר**